

Cohorten zonder generaties

Cohortvervanging en generatievorming in Nederland

Andries van den Broek

1. Inleiding

Bij het omzagen van een boom wordt een patroon van jaarringen zichtbaar, ringen die de jaarlijkse groei van de boom weerspiegelen. Aangezien de groei van een boom afhankelijk is van de condities die heersten tijdens de groei, vormen de ringen een getrouwe afspiegeling van die condities. Jarenlange droogte, bijvoorbeeld, is blijvend herkenbaar door een opeenvolging van dunne ringetjes, die duiden op een geringe groei.

Tot op zekere hoogte zijn cohorten het sociologische equivalent van jaarringen, namelijk in zoverre cohorten, gelijk jaarringen, blijvend worden gekenmerkt door de omstandigheden die heersten gedurende hun vorming. In dit artikel is cohort synoniem aan geboortecohort. Bovendien wordt hier gebruik gemaakt van het in de sociologie gangbare onderscheid tussen cohort en generatie, waarbij een (geboorte)cohort wordt opgevat als een groep binnen een bepaald tijdsbestek geboren mensen, terwijl pas van een generatie wordt gesproken wanneer een cluster cohorten zich ook van andere cohorten onderscheidt op andere gronden dan geboortjaar alleen.

Binnen de sociologie kunnen twee verwante toepassingen van het begrip cohort worden onderscheiden. De notie van cohortvervanging behelst dat sociaal-culturele veranderingen (mede) tot stand komen doordat 'jonge' cohorten de plaats van 'oude' cohorten in de bevolkingsopbouw innemen (Ryder 1965). Ervan uitgaande dat de leden van 'oude' cohorten gedurende hun socialisatie andere normen en waarden kregen aangereikt dan de leden van 'jonge' cohorten, alsmede dat de leden van de diverse cohorten die normen en waarden gedurende hun levensloop trouw blijven, zal de vervanging van cohorten bijdragen aan sociaal-culturele veranderingen. Het is deze gedachtengang die ten grondslag ligt aan de these van een 'stille revolutie' zoals geformuleerd door Inglehart (1977; 1990).

De notie van generatievorming is op te vatten als een verbijzondering van de notie van cohortvervanging, met dien verstande dat wordt verondersteld dat de opeenvolgende cohorten een patroon van generaties te zien geven. Op grond van gelijksoortige formatieve ervaringen, resulterend in dito normen en waarden, zou-

den clusters van op elkaar gelijkende cohorten kunnen worden onderscheiden. De these van een generatiepatroon is in de Nederlandse context uitgewerkt door Becker (1985; 1987a; 1987b; 1992).

In dit artikel wordt een empirisch antwoord geformuleerd op de volgende twee onderzoeksvragen:

- (1) speelt het mechanisme van cohortvervanging een rol in sociaal-culturele veranderingen?
- (2) vormen cohorten een generatiepatroon als beschreven door Becker?

Wat betreft de tweede onderzoeksvraag vormt dit onderzoek een longitudinale replicatie van eerder cross-sectioneel onderzoek (Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg 1991).

Alvorens de empirische bevindingen te presenteren passeren eerst enkele theoretische inzichten over cohortvervanging en generatievorming de revue. Daarna komt de problematiek van empirisch onderzoek naar cohorten en generaties ter sprake. Het hier gerapporteerde onderzoek is gebaseerd op de door Mason *et al.* (1973) aanbevolen analyse van de verknoopte effecten van leeftijd, periode en cohort.

2. Enkele theoretische inzichten

‘Onze sociale vooruitgang berust in essentie op de dood’, schreef Comte in 1839 in zijn *Cours de philosophie positive* (Comte 1969: 635). Hij meende in het ritme van leven en dood de motor achter sociale vooruitgang te ontwaren, omdat dit ritme de voortdurende vervanging van mogelijke dragers van sociale vernieuwing garandeert. Binnen het leven van een individu was in zijn visie weinig vooruitgang te bespeuren, slechts het proces van cohortvervanging zou vooruitgang mogelijk maken.

Comte baseerde dit inzicht op de aanname van een tweetal instincten, te weten ‘l’instinct de conservation’ en ‘l’instinct d’innovation’. Het conservatieve instinct was volgens hem karakteristiek voor mensen van gevorderde leeftijd, terwijl het innovatieve instinct in zijn visie vooral onder jeugdigen tot uitdrukking kwam. Omdat veranderingsgezindheid is voorbehouden aan jongeren, zou er zonder cohortvervanging van sociale vooruitgang geen sprake kunnen zijn. Overigens kende hij niet alleen aan het innovatieve maar ook aan het conservatieve instinct een functie toe. Zonder innovatie zou geen sprake zijn van verandering, maar zonder conservatie zou die voortdurende innovatie geen vooruitgang betekenen (Comte 1969: 636). Los van zijn preoccupatie met vooruitgang kan Comte gezien worden als grondlegger van de gedachte dat sociaal-culturele veranderingen tot stand komen via het mechanisme van cohortvervanging.

Niet Comte maar Mannheim geldt evenwel als de grondlegger van de sociologische generatietheorie. Zijn in 1928 en 1929 gepubliceerde artikel *Das Problem*

der *Generationen* wordt algemeen als de eerste sociologische uiteenzetting over de betekenis van generaties gezien. Ook Mannheim ging uit van het biologische ritme van leven en dood, dat hij evenwel pas interessant achtte wanneer de sociologische relevantie ervan werd blootgelegd. Gelijk Comte dacht hij dat jongeren op het moment dat zij hun plaats in de samenleving innemen sterker tot verandering geneigd zijn dan degenen die reeds deel van de samenleving uitmaken, terwijl ze zelf op hun beurt later vasthouden aan de inzichten die ze opdeden toen ze jong waren. In vergelijking met Comte is die visie bij Mannheim echter meer ingebed in een sociologische analyse en minder een a priori wetmatigheid.

Volgens Mannheim betekent de continue instroom van nieuwe leden in de samenleving dat er voortdurend mensen zijn die voor het eerst met het culturele erfgoed in contact komen. Dat culturele erfgoed doet zich evenwel niet aan iedereen in dezelfde gedaante en onder dezelfde condities voor. Degenen die in een bepaalde periode opgroeien, maken in hun socialisatie dezelfde historische gebeurtenissen en veranderingen mee en vormen derhalve in potentie een generatie ('Generationslagerung'). Mannheim sprak echter pas van een generatie wanneer die zich ten gevolge van de gemeenschappelijk beleefde historische omstandigheden daadwerkelijk onderscheidde van degenen die eerder en later opgroeiden ('Generationszusammenhang'). Of generaties ontstaan en in welke frequentie hangt volgens Mannheim af van de snelheid van de maatschappelijke veranderingen (1952: 286-320).¹

Mannheim kende grote betekenis toe aan de historische invloeden die mensen gedurende de formatieve periode ondergaan. Mannheim in vrije vertaling citerend:

'teneinde het biografisch belang van een gebeurtenis te kunnen inschatten, is het van belang te weten of die gebeurtenis een beslissende jeugdervaring is, dan wel of die gebeurtenis later in het leven plaats vond, bovenop andere belangrijke jeugdervaringen. Vroege impressies vloeien samen in een natuurlijk wereldbeeld, alle latere ervaringen ontlelen hun betekenis aan dit wereldbeeld. ... Zelfs als de rest van iemands leven bestaat uit één lang proces van ontkenning en ontkrachting van het jong verworven wereldbeeld, zal de bepalende invloed van de vroege indrukken blijven overheersen' (1952: 298).

Hiermee formuleerde Mannheim de kern van de generatietheorie. Enerzijds wordt veel onderzoek verricht naar de persistentie van de gedurende de formatieve periode verworven oriëntaties (vb. Alwin, Cohen & Newcomb 1991; Alwin & Krosnick 1991; Krosnick & Alwin 1989; Van Rijsselt 1992). Anderzijds zijn op basis van de veronderstelde persistentie daarvan theorieën over cohortvervanging en generatievorming geformuleerd, welke in het hier gerapporteerde onderzoek centraal staan.

De bekendste toepassing van het mechanisme van cohortvervanging is Ingleharts these van een 'stille revolutie' (1977; 1990). Hoewel hij in dit verband Mann-

heim niet noemde, verwoordde zijn socialisatiehypothese de gedachte aan de blijvende invloed van formatieve indrukken (1990: 68-69).

Inglehart concentreerde zich op de mate waarin gedurende de socialisatie werd voldaan aan de behoefte aan fysieke en economische veiligheid. Terwijl de vooroorlogse geboortecohorten opgroeiden onder de dreiging van oorlog en werkloosheid, groeiden de naoorlogse cohorten op in een periode van vrede en materiële welvaart. Doordat aan hun behoefte aan fysieke en economische veiligheid was voldaan, waren zij gericht op niet-materiële zaken als vrijheid en zelfontplooiing, door Inglehart gekarakteriseerd als een postmaterialistische waardenoriëntatie. Naarmate de naoorlogse cohorten via het mechanisme van cohortvervanging getalsmatig sterker werden, voltrok zich volgens Inglehart een stille revolutie, tot uiting komend in veranderende politieke waarden en politieke gedragsstijlen.

Becker ging een stap verder dan Inglehart. Hij veronderstelde niet slechts dat opeenvolgende cohorten van elkaar verschillen, maar bovendien dat het mogelijk is clusters van gelijksoortige cohorten te onderscheiden, die hij duidde als generaties. In concreto onderscheidde Becker een viertal generaties. De formatieve periodes van de diverse cohorten zouden in vier dermate specifieke historische periodes hebben plaatsgevonden dat zich vier blijvend van elkaar verschillende generaties vormden. Onder verwijzing naar de betreffende literatuur (Becker 1985; 1987a; 1987b; 1992) wordt hier volstaan met een korte karakterisering van Beckers generaties en hun formatieve ervaringen.

De vooroorlogse generatie, geboren in de periode 1910-1930, groeide op tijdens en werd getekend door de economische en politieke crises van de jaren dertig en door de Tweede Wereldoorlog. Dientengevolge zijn de leden van die generatie er sterk op gericht economische zekerheden veilig te stellen alsmede rust en orde te handhaven, hetgeen zich onder meer uit in hun gezagsgetrouwheid en hun arbeidsethos.

De stille generatie, die de geboortejaargangen 1931-1940 omvat, groeide op tijdens de wederopbouw. De inspanningen gedurende de wederopbouw alsmede de gestaag stijgende welvaart bevestigden deze generatie in het aangereikte burgerlijke waardepatroon, met name wat betreft het arbeidsethos. De stille generatie zou niet zozeer van de vooroorlogse generatie verschillen in haar oriëntaties maar vooral in de geboden kansen.

De formatieve periode van de protestgeneratie, geboren in de jaren 1941-1955, viel samen met een periode van ongekenne welvaartstijging, waardoor deze generatie, conform Ingleharts postmaterialisten, vooral oog had voor democratisering en individuele ontplooiing, tot uiting komend in op de verwezenlijking daarvan gerichte oriëntaties alsmede in de bereidheid die oriëntaties door middel van politiek protest op de politieke agenda te krijgen.

Tijdens de formatieve periode van de daaropvolgende generatie groeiden de bo-

men niet langer tot in de hemel. De vooruitzichten van de verloren generatie, geboren in 1956-1970, waren vanwege de economische crises van de jaren zeventig en de omvang van de voorafgaande generatie minder florissant. De protestgeneratie en de verloren generatie onderscheiden zich meer in hun economische kansen dan in hun oriëntaties.

Ten slotte speculeerde Becker reeds over de vorming van een vijfde, pragmatische generatie, geboren na 1970 en getekend door de no-nonsense tijdgeest van de jaren tachtig. Deze speculatie wekt de indruk dat waar Mannheim de vorming van generaties nadrukkelijk opvatte als een mogelijkheid, die slechts onder bepaalde condities werkelijkheid zou worden, Becker in generatievorming veeleer een wetmatigheid zag.²

De historicus Righart (1994) beschreef de turbulente jaren zestig in termen van twee in een crisis verkerende generaties: de vooroorlogse generatie, die in een crisis geraakte vanwege de snelle maatschappelijke veranderingen, en de naoorlogse generatie, die in een crisis verkeerde vanwege het verschil tussen de opvoeding die men genoot en de samenleving waarin men opgroeide. Righart bezag dit intergenerationeel verschil in het perspectief van traditie en moderniteit. In zijn visie nam het verschil tussen beide generaties in de loop der tijd af ten gevolge van de proliferatie van moderne opvattingen onder de vooroorlogse generatie (1994: 20). Righart schaarde zich hiermee deels in het kamp van degenen die socialisatie als een continu en levenslang proces zien (Brim 1965; Brim & Kagan 1980; Sigel 1989; Baker, Dalton & Hildebrandt 1981: 45-46).

3. Enkele methodologische aspecten

Teneinde de jaarringen van een boom zichtbaar te maken, volstaat het die boom om te zagen. Dan wordt vanzelf een patroon van ringen zichtbaar, een patroon dat ondubbelzinnig refereert aan de omstandigheden die heersten tijdens de totstandkoming van die ringen. Het doorzagen van een boom valt te vergelijken met het verrichten van empirisch onderzoek onder een cross-sectie van de bevolking. De gegevens die dergelijk onderzoek oplevert, zijn echter niet zo ondubbelzinnig te interpreteren als de jaarringen van een gevelde boom, omdat niet kan worden verondersteld dat cohorten net zo onveranderlijk zijn als jaarringen, of dat mensen net zo onveranderlijk zijn als houtvezels.

In zover de leden van cohorten al worden gekarakteriseerd door de omstandigheden die heersten gedurende hun formatieve periode (cohorteffect), mag niet worden verondersteld dat ze die eigenschappen onveranderlijk vasthouden, gelijk jaarringen dat doen. Noch gebeurtenissen die zich na de formatieve periode voordoen, noch het verstrijken der jaren als zodanig gaan per se ongemerkt aan de leden van cohorten voorbij.

Enerzijds kunnen zich in de loop der tijd historische ontwikkelingen voordoen

die de leden van cohorten beïnvloeden (periode-effect). Eenmaal gevormde jaarringen reageren niet op een droog decennium later in het leven van een boom, maar het is allerminst ondenkbaar dat individuen veranderen indien er zich een ernstige economische crisis voordoet die een jaar of tien aanhoudt.

Anderzijds kan het ouder worden als zodanig invloed hebben op de leden van cohorten (leeftijdeffect). In de regel worden lichamelijke, psychische en sociale aspecten van ouder worden onderscheiden, waarbij met het laatstgenoemde aspect wordt bedoeld op het doorlopen van verschillende sociale rollen gedurende de levensloop. Het ligt niet op voorhand vast dat de leden van cohorten zonder te veranderen de opeenvolgende levensfasen en bijbehorende rollen doorlopen.

De grens van de metafoor dat cohorten de jaarringen van de samenleving zouden vormen, is hiermee bereikt. De dikte van een jaarring verwijst ondubbelzinnig naar de omstandigheden die heersten tijdens de vorming van het betreffende laagje hout en geeft dus het cohorteffect te zien. De eigenschappen die een cohort op enig moment ten toon spreidt, kunnen daarentegen niet ondubbelzinnig worden toegeschreven aan de omstandigheden die heersten tijdens de formatieve periode van dat cohort. Integendeel, behalve van een cohorteffect kan mede sprake zijn van een leeftijdeffect en van periode-effect.

Juist het onderscheiden van die drie effecten vormt evenwel het voornaamste obstakel voor empirisch onderzoek naar cohorten. Dergelijk onderzoek kan niet op het gangbare cross-sectionele design worden gebaseerd, omdat het binnen zo'n design niet mogelijk is de effecten van leeftijd en cohort te ontwarren (Riley 1973: 37-39). Wanneer op basis van een cross-sectioneel design blijkt dat ouderen minder tot protest geneigd zijn dan jongeren, is de conclusie dat protestgedrag afneemt naarmate men ouder wordt even gerechtvaardigd als de conclusie dat men in de loop der tijd protestgedrag steeds meer met de paplepel ingegoten gekregen heeft.

Een minimumvereiste waaraan een design moet voldoen om tot zinvolle uitspraken over cohorten te geraken is dat het moet voorzien in de meting van elk van de variabelen leeftijd, periode en cohort, zoals het geval is bij herhaalde cross-sectionele metingen. Overigens geldt deze eis niet alleen wanneer men het cohorteffect wil bepalen, maar ook als men tot adequate uitspraken over de effecten van leeftijd of van periode wenst te komen.

Een dergelijk onderzoeksdesign brengt de onderzoeker evenwel van de regen in de drup, omdat zich nu een ander probleem voordoet, namelijk dat de variabelen leeftijd, periode en cohort niet onafhankelijk van elkaar zijn. Integendeel: in de antwoorden op de vragen 'in welk jaar leven we nu?' en 'wanneer bent u geboren?' ligt het antwoord op de vraag 'hoe oud bent u?' besloten (Menard 1991: 9). In experimentele termen betekent dit dat het onmogelijk is om één cohort op hetzelfde tijdstip op verschillende leeftijden te onderzoeken. In analytische termen heeft dit tot gevolg dat er wat betreft de effecten van de variabelen leeftijd, periode en cohort op een afhankelijke variabele een identificatieprobleem optreedt, hetgeen het

moeilijk maakt de drie afzonderlijke effecten te bepalen (Mason *et al.* 1973: 243; Riley 1973: 46; Hagenaars & Cobben 1978: 68).

Dit identificatieprobleem heeft tot uiteenlopende reacties geleid. Menig auteur heeft geprobeerd het identificatieprobleem te vermijden, waarbij een viertal omtrekkende bewegingen kan worden onderscheiden.

Een eerste reactie is erin te berusten dat slechts twee van de drie variabelen terzelfder tijd kunnen worden geanalyseerd (Van Rijsselt 1988). Dit leidt evenwel slechts tot adequate schattingen van de twee bestudeerde effecten onder de niet-toetsbare assumptie dat het derde effect niet optreedt (Schaie 1965).

Een alternatieve reactie voorziet in de analyse van twee van de drie variabelen leeftijd, periode en cohort na correctie van die twee voor het effect van de derde variabele (Klecka 1971). Het probleem hierbij is dat geen correcte correctie mogelijk is zonder kennis van de afzonderlijke effecten, terwijl dergelijke kennis niet kan worden verkregen zonder het identificatieprobleem, dat men nu juist wenst te vermijden, op te lossen.

Een derde, veel bepleite, reactie is de keus voor een inhoudelijke oplossing door één of meer van de variabelen leeftijd, periode en cohort te vervangen door een substantiële variabele (Blossfeld 1987). Deze oplossing lijkt plausibel omdat leeftijd, periode en cohort als zodanig inderdaad leeg zijn, althans verwijzen naar respectievelijk levensfase, historische omstandigheden en cohortspecifieke formatieve ervaringen. Een nadeel is evenwel dat het identificatieprobleem wordt ingevuld voor een interpretatieprobleem, dat vervolgens op basis van een theoretisch a priori wordt opgelost, zonder dat bekend is in hoeverre het effect van de substantiële substituuvariabele overeenkomt met het effect van de gesubstitueerde variabele.

Een vierde reactie op het identificatieprobleem, ten slotte, is het gebruik van een andere definitie van cohort (Van Rijsselt 1991: 115-159). Veelal wordt een cohort opgevat als een geboortecohort, maar een cohort kan ook worden gedefinieerd onder verwijzing naar de huwelijksvoltrekking, naar het moment van waarop men kinderen krijgt of de arbeidsmarkt betreedt. Wanneer het begrip cohort op een van deze manieren wordt gedefinieerd, is periode niet langer de sommatie van leeftijd en cohort (mits althans niet ook leeftijd wordt uitgedrukt in het aantal jaren dat sinds de betreffende statusverandering verstreek, bijvoorbeeld de duur van een huwelijk of van het arbeidzame leven). Een nadeel van een alternatieve definitie van een cohort is dat niet slechts het identificatieprobleem maar ook de theoretisch relevante notie van de formatieve periode naar de achtergrond verdwijnt. Bovendien zal zonder het identificatieprobleem op te lossen onbekend blijven hoe adequaat de alternatieve invulling van het begrip cohort is.

Het identificatieprobleem, dat het bepalen van leeftijd-, periode- en cohorteffecten bemoeilijkt, is niet onoplosbaar. Mason *et al.* (1973) stelden voor dit probleem op te lossen door in een vergelijking met de effecten van de drie onafhanke-

lijke variabelen leeftijd, periode en cohort op een afhankelijke variabele ten minste één gelijkheidsrestrictie aan categorieën van een van de onafhankelijke variabelen op te leggen. Eén zo'n gelijkheidsrestrictie, in concreto bijvoorbeeld dat mensen geboren in de periode 1916-1920 even traditionele opvattingen over de rol van de vrouw hebben als mensen geboren in de periode 1921-1925, maakt een dergelijke vergelijking mathematisch oplosbaar, zodat de afzonderlijke effecten van leeftijd, periode en cohort kunnen worden berekend. Door van dummy-variabelen gebruik te maken kan desgewenst bovendien de vooronderstelling van lineariteit worden losgelaten.

Mason *et al.* zelf meenden dat hun voorstel om het identificatieprobleem door middel van restricties op te lossen twee zwakke punten had. Enerzijds zou het een strikt methodisch-technische oplossing zijn, gekenmerkt door theoretische armoede met betrekking tot de herkomst van de op te leggen restricties. Anderzijds zouden de uitkomsten van deze analyse afhankelijk zijn van de opgelegde restrictie, bijgevolg zouden verschillende restricties verschillende uitkomsten opleveren. In het verslag van het hier te repliceren onderzoek werd het voorstel van Mason *et al.* in scherpe bewoording gediskwalificeerd: 'volgens hedendaagse wetenschappelijke maatstaven' zou deze oplossing 'in de meeste gevallen niet bevredigend' zijn, omdat de op te leggen restricties 'vaak totaal niet gerechtvaardigd zijn' (Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg 1991: 230-231).

De discussie over de geschiktheid van de door Mason *et al.* voorgestelde oplossing van het identificatieprobleem draait om de theoretische gerechtvaardigheid van de op te leggen restricties en om de stabiliteit van de uitkomsten. Noch in het geval van de ongerechtvaardigheid van de op te leggen restricties, noch in dat van de instabiliteit van de oplossingen wordt de soep evenwel zo heet gegeten als ze wordt opgediend. Een genuanceerde toepassing van dit type analyse, hierna aangeduid als APC-analyse (age-period-cohort), maakt het mogelijk beide kritiekpunten goeddeels te ontzenuwen. APC-analyse biedt mogelijkheden om zowel de gerechtvaardigheid van de restricties als de stabiliteit van de oplossingen mede te onderzoeken. Omdat APC-analyse in sociologisch onderzoek slechts zelden is toegepast (vb. Neve 1992), wordt, alvorens de empirische bevindingen te presenteren, eerst de gevolgde procedure toegelicht.

In dit onderzoek werd gebruik gemaakt van twee opeenvolgende cross-sections uit het SOCON-project, betrekking hebbend op respectievelijk 1985 (Felling *et al.* 1987) en 1990 (Eisinga *et al.* 1993). De data werden in een pooled data-set samengebracht, waarbij een weging werd toegepast om beide meetmomenten van even groot gewicht te doen zijn. Teneinde te komen tot de beoogde longitudinale replicatie van het eerdere cross-sectionele onderzoek van Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg werd van dezelfde variabelen en operationaliseringsen gebruik gemaakt. Voor iedere variabele werden (Bart)factorscores berekend op basis van de pooled data-set. De schaalbaarheid was niet in alle gevallen even hoog, maar

omwille van de beoogde replicatie zijn de betreffende variabelen toch alle in het onderzoek opgenomen. Dit onderzoek omvat derhalve de volgende acht variabelen: traditionele gezinswaarden, burgerlijke vrijheden, 'pro life', traditionele rol van de vrouw, christelijke wereldbeschouwing, arbeidsethos, autoritarisme en protestgedrag (zie bijlage 1).

Aangezien dit onderzoek op data uit 1985 en 1990 is gebaseerd, kunnen de bevindingen niet worden gegeneraliseerd naar andere periodes dan de late jaren tachtig. In dit verband dient Righarts observatie dat intergenerationele verschillen in de loop der tijd vanwege de proliferatie van nieuwe opvattingen onder vroegere generaties aan scherpte kunnen verliezen (1994: 20), in het achterhoofd te worden gehouden. Onderzoek op basis van hedendaags materiaal kan slechts inzicht geven in huidige intergenerationele verschillen, niet in het al dan niet bestaan van dergelijke verschillen in vroegere decennia.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat er slechts sprake is van een geobjectiveerde meting van intergenerationele verschillen, terwijl de subjectieve beleving van dergelijke verschillen buiten beschouwing blijft. Er is onderzocht of een buitenstaander verschillen tussen generaties kan waarnemen, niet of leden van die generaties zelf verschillen met andere generaties ervaren.

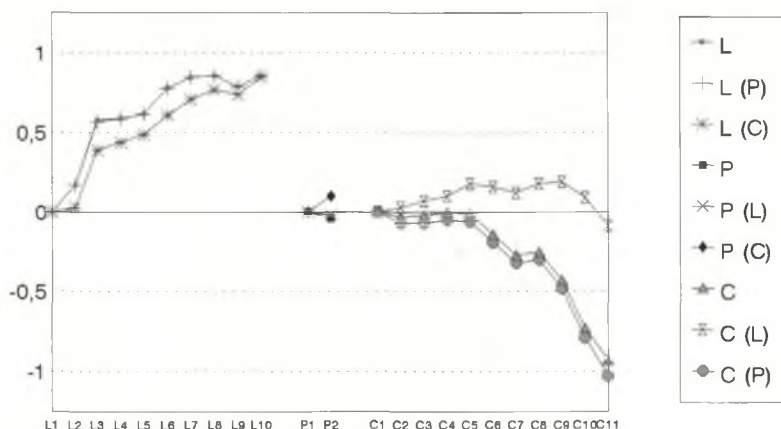
Voorafgaand aan de APC-analyse werden de variabelen leeftijd, periode en cohort gedummyficeerd in tien leeftijdsgroepen van elk vijf jaar, in twee meetmomenten en in elf cohorten van eveneens elk vijf jaar. De begrenzing van de cohorten werd zo gekozen dat die samenviel met de begrenzing van Beckers generatiepatroon (zie bijlage 2).

Met betrekking tot de gerechtvaardigheid van de op te leggen restricties gaat het concreet om de vraag of het gerechtvaardigd is om bijvoorbeeld de restrictie op te leggen dat de gezinswaarden van mensen van 60-64 jaar oud even traditioneel zijn als die van 65-69-jarigen, danwel om de vraag of het gerechtvaardigd is te veronderstellen dat het protestgedrag van hen die zijn geboren in de jaren 1961-1965 niet verschilt van het protestgedrag van hen die in de jaren 1966-1970 ter wereld kwamen. Het lijkt weinig genuanceerd om dergelijke bescheiden restricties op voorhand als 'vaak totaal niet gerechtvaardigd' te diskwalificeren.

Bovendien hoeven de op te leggen restricties niet willekeurig of zonder voorkennis te worden gekozen, maar kan aan de hand van de data een beredeneerde keuze voor plausibele restricties worden gemaakt. Het is mogelijk aan de ter beschikking staande data informatie te ontleen over de plausibiliteit van restricties door eerst een zestal regressieanalyses uit te voeren: drie regressieanalyses waarin leeftijd, periode en cohort afzonderlijk als gedummyficeerde onafhankelijke variabelen waren opgenomen, alsmede drie regressieanalyses waarin telkens twee van die drie onafhankelijke variabelen waren opgenomen. Zodoende wordt van elk van de variabelen leeftijd, periode en cohort een drietal effecten op de afhankelijke variabele verkregen: het ongecontroleerde effect alsmede de beurtelings voor

een van beide andere onafhankelijke variabelen gecontroleerde effecten. In concreto is dan het effect van leeftijd op de afhankelijke variabele bekend en het effect van leeftijd gecontroleerd voor periode en het effect van leeftijd gecontroleerd voor cohort, alsmede de vergelijkbare effecten van cohort en periode. In figuur 1 zijn bij wijze van voorbeeld de effecten (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten) van de diverse categorieën van leeftijd, periode en cohort op de variabele traditionele gezinswaarden weergegeven.

Figuur 1: Traditionele gezinswaarden; effecten van leeftijd, periode en cohort (ongeconroleerd en geconroleerd)

L = leeftijd, P = periode en C = cohort
L (P) = leeftijd gecontroleerd voor cohort

Op grond van deze informatie is het mogelijk om te bezien of er categorieën van de variabelen leeftijd, periode en/of cohort zijn waarvan aannemelijk is dat ze in een gelijktijdige regressie van alle drie de onafhankelijke variabelen hetzelfde effect op de afhankelijke variabele zouden hebben. Door bij voorkeur te kiezen voor aangrenzende categorieën werd het risico theoretisch minder plausible restricties op te leggen verkleind.

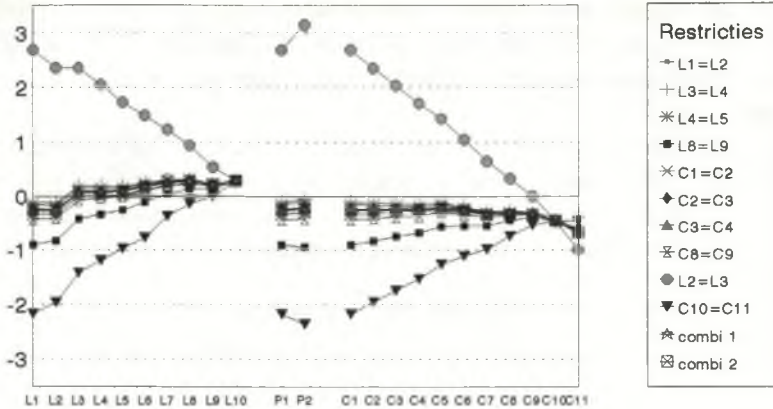
In het geval van de variabele traditionele gezinswaarden dienden zich acht paar aangrenzende categorieën aan met een in een gelijktijdige regressie naar verwachting vergelijkbaar effect. Wat betreft leeftijd komt het effect van L3 overeen met dat van L4, en het effect van L4 met dat van L5. Gecontroleerd voor cohort bestaat er eveneens een grote gelijkenis tussen de effecten van L1 en L2, alsmede tussen L8 en L9. Van de variabele cohort zijn er ook vier paren aangrenzende en qua effect op traditionele gezinswaarden nauwelijks van elkaar afwijkende categorieën: C1-C2, C2-C3, C3-C4 en C8-C9. Al met al dienden zich de volgende restricties aan: L1 = L2, L3 = L4, L4 = L5, L8 = L9, C1 = C2, C2 = C3, C3 = C4 en C8 = C9.

Met betrekking tot de kritiek dat het (beurtelings) gelijkstellen van deze paren van categorieën 'totaal niet gerechtvaardigd' zou zijn, kan ten eerste worden opgemerkt dat deze restricties uit de voorliggende data werden afgeleid, en dat ze met betrekking tot die data dus gerechtvaardigd zijn. Ten tweede zijn het telkens aangrenzende categorieën, hetgeen de kans op ongerechtvaardigde restricties minimaliseert. Ten derde zijn bijvoorbeeld de restricties met betrekking tot leeftijd theoretisch interpreteerbaar. Het betreft hier enerzijds de leeftijdsgroep van de jongvolwassenen (20-29 jaar), die weinig waardering voor traditionele gezinswaarden ten toon spreidt, en anderzijds de leeftijdsgroep waartoe men behoort wanneer men zelf een gezin heeft (30-44 jaar), die meer waardering voor die gezinswaarden kan opbrengen. Tot slot werd de plausibiliteit van elke restrictie onderbouwd doordat de daarin vervatte gelijkstelling van twee categorieën ook tot uiting kwam onder een andere restrictie. Zo werd de restrictie $L1 = L2$ bevestigd door overeenkomstige geschatte waarden voor $L1$ en $L2$ wanneer andere restricties werden opgelegd. In figuur 2 zijn de geschatte waarden op de variabele traditionele gezinswaarden (som van de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en het intercept) per leeftijdsgroep, periode en cohort onder de diverse restricties afgebeeld.

De geldigheid van de kritiek aangaande de vermeende instabiliteit van de uitkomsten van APC-analyse (Rodgers 1982; Van Rijsselt 1988) kan worden beoordeeld door te bezien of verschillende plausibele restricties tot vergelijkbare schattingen leiden (Hagenaars & Cobben 1978: 78). Voor traditionele gezinswaarden blijkt een grote mate van overeenkomst te bestaan tussen diverse schattingen, hoewel de schatting gebaseerd op de restrictie $L8 = L9$ iets van de zeven andere schattingen afweek. Niet minder dan zeven van de acht opgelegde restricties leidden tot overeenkomstige schattingen, hetgeen de kritiek weerspreekt dat de keus van de restricties 'de resultaten ernstig zou beïnvloeden' (Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg 1991: 231). Zowel met als zonder $L8 = L9$ bevestigden de gecombineerde restricties de zeven op elkaar lijkende uitkomsten, zodat de restrictie $L8 = L9$ verder buiten beschouwing gelaten werd. Ter illustratie van het feit dat implausibele restricties wel degelijk tot sterk afwijkende uitkomsten leidden, werden ook de restricties $L2 = L3$ en $C10 = C11$ opgelegd. Beide na vooronderzoek onaannemelijke restricties leverden uitkomsten op die niet alleen sterk van de eerdere uitkomsten maar ook van elkaar verschilden (figuur 2).

Resumerend: in vooronderzoek werd bezien van welke categorieën van leeftijd, periode en/of cohort mocht worden aangenomen dat ze in een APC-analyse hetzelfde effect op de afhankelijke variabele zouden hebben. Daaruit werden gelijkheidsrestricties afgeleid, die beurtelings werden opgelegd aan regressieanalyses waarin leeftijd, periode en cohort als dummyvariabelen waren opgenomen. Ten behoeve van de beoogde uiteenlegging van de afzonderlijke effecten van leeftijd, periode en cohort werd dus een in essentie strikt methodisch-technische procedure toegepast. Deze procedure sluit evenwel niet noodzakelijkerwijs het laten meewe-

Figuur 2: Traditionele gezinswaarden; geschatte waarden per leeftijdsgroep, periode en cohort

inclusief twee onwaarschijnlijke restricties (L2=L3 en C10=C11)

combi 1: L1=L2, L3=L4, L8=L9, C1=C2, C3=C4, C8=C9

combi 2: L1=L2, L3=L4, C1=C2, C3=C4, C8=C9

gen van theoretische overwegingen uit. Omgekeerd heeft de toepassing van een theoretisch geïnspireerde restrictie tot gevolg dat de op basis daarvan berekende effecten van leeftijd, periode en cohort vallen of staan bij de accuraatheid van de gehanteerde theoretische assumptie, die zelf evenwel niet getoetst wordt, als gevolg waarvan de berekende effecten net zo hypothetisch zijn als de opgelegde restrictie.

In het voorbeeld van traditionele gezinswaarden leidde het beurtelings opleggen van verschillende plausibele restricties tot een zevental overeenkomstige schattingen. Bovendien werd de plausibiliteit van die restricties bevestigd door de uitkomsten van het model onder de andere restricties. Hoewel het ontbreekt aan een gouden standaard of enig ander vast meetpunt, moge het gegeven dat verschillende restricties tot vergelijkbare schattingen leidden worden gezien als een weerlegging van de kritiek dat de uitkomsten van APC-analyse sterk afhankelijk zouden zijn van de opgelegde restricties.

4. Empirische bevindingen

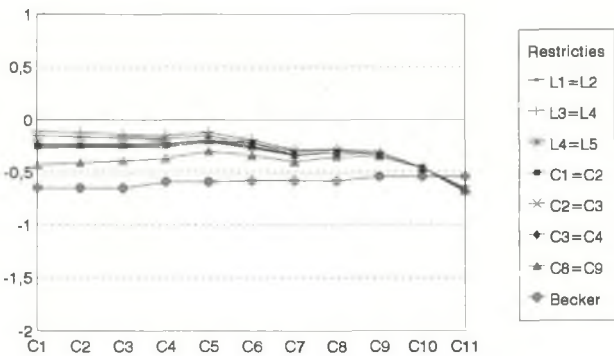
De uitkomsten van de zojuist uiteengezette procedure ter schatting van de waarden per cohort op de acht eerder genoemde variabelen zijn weergegeven in de figuren 3 t/m 10. In de legenda naast de figuur zijn telkens de restricties vermeld die beurtelings werden opgelegd en op basis waarvan de schattingen tot stand kwamen. De verticale as geeft de geschatte waarden voor elk cohort voor de betreffende variabele weer (verkregen door sommatie van de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënt en het intercept).

Bovendien bevatten die figuren de uitkomsten van analyses waarin gelijktijdig zodanige restricties aan de gedummyficeerde variabele cohort waren opgelegd dat de generaties zoals afgebakend door Becker werden gerepresenteerd (in de legenda aangeduid als Becker). Die restricties en uitkomsten komen pas ter sprake wanneer de empirische houdbaarheid van Beckers generatiepatroon aan de orde is.

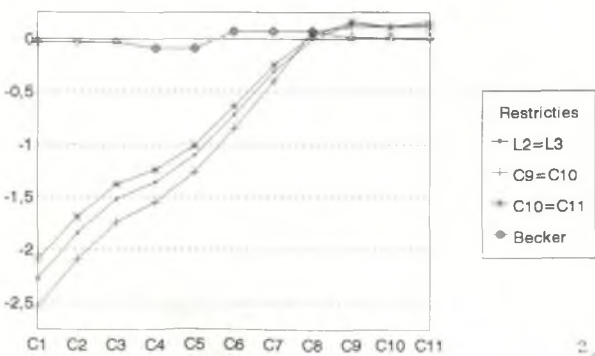
De bespreking van de empirische bevindingen valt in drie delen uiteen. Allereerst wordt kort stilgestaan bij de interpreteerbaarheid en de stabiliteit van de uitkomsten van APC-analyse. Daarna komen de onderzoeksvragen betreffende het mechanisme van cohortvervanging en het generatiepatroon van Becker aan de orde.

De uitkomsten van de diverse APC-analyses blijken zowel goed interpreteerbaar als stabiel. Wat het aspect van interpreteerbaarheid betreft komen de geschat-

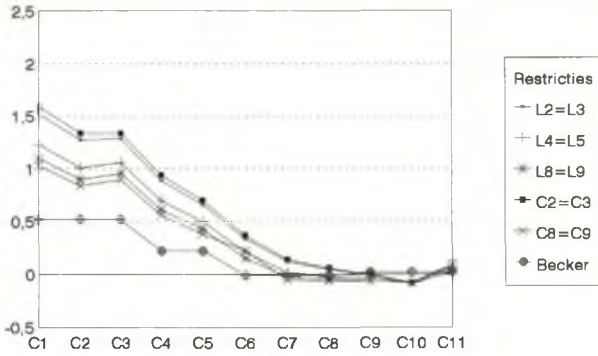
Figuur 3: Traditionele gezinswaarden; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

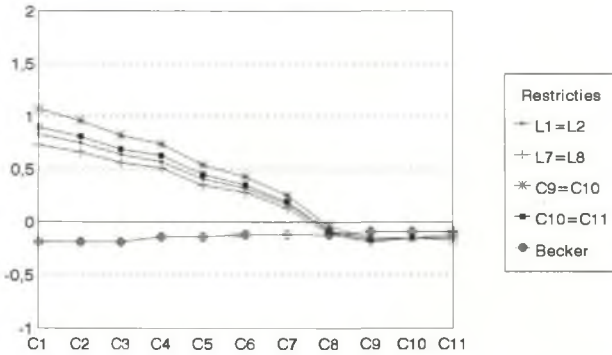
Figuur 4: Burgerlijke vrijheden; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

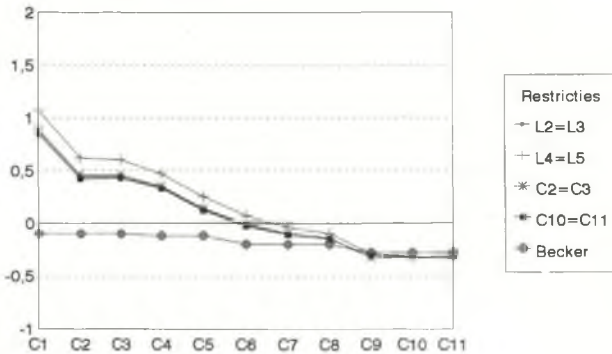
Figuur 5: 'Pro life'; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

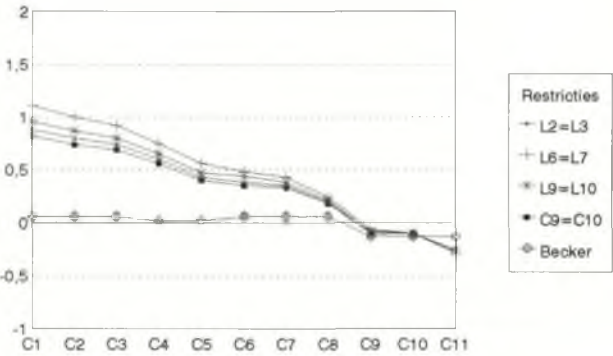
Figuur 6: Traditionele rol van de vrouw; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

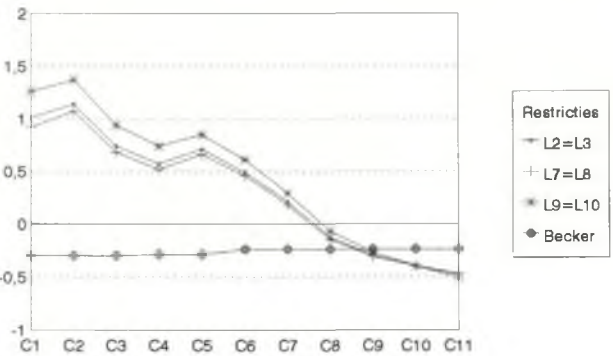
Figuur 7: Christelijke wereldbeschouwing; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

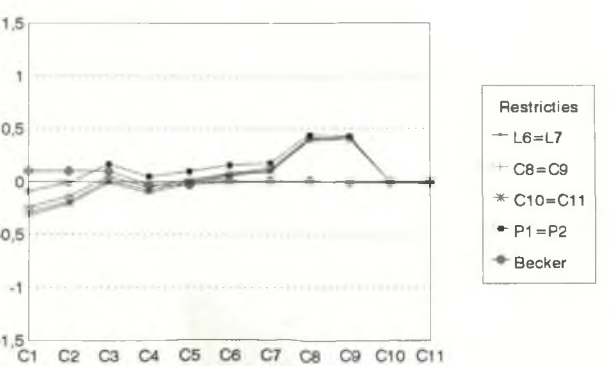
Figuur 8: Arbeidsethos; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

Figuur 9: Autoritarisme; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

Figuur 10: Protestgedrag; geschatte waarden voor vijfjaarscohorten en voor Beckers generaties

te waarden per cohort overeen met, hier overigens niet geëxpliciteerde, 'common sense'-verwachtingen. De leden van de 'jongste' cohorten hebben, in vergelijking met de leden van de 'oudste' cohorten, minder traditionele gezinswaarden, hechten meer waarde aan burgerlijke vrijheden, staan liberaler tegenover ingrepen in het leven zoals abortus en euthanasie, hebben minder traditionele opvattingen over de rol van de vrouw, zijn minder een christelijke wereldbeschouwing toegedaan, hebben een minder sterk ontwikkeld arbeidsethos en zijn minder autoritair. Met betrekking tot protestgedrag, ten slotte, wordt de indruk bevestigd dat de 'jongste' cohorten zich, in tegenstelling tot hun directe voorgangers, niet van de 'oudere' cohorten onderscheiden.

Wat betreft de kritiek dat de uitkomsten van APC-analyse sterk afhankelijk zouden zijn van de opgelegde restricties, kan worden geconcludeerd dat de restricties die uit het vooronderzoek als plausibel naar voren kwamen tot overeenkomstige uitkomsten leidden. Wel dient te worden opgemerkt dat het in sommige gevallen niet mogelijk was meer dan drie plausibele restricties af te leiden (vb. burgerlijke vrijheden), zodat validering van de schattingen door onderlinge vergelijking van meerdere uitkomsten soms helaas op een gering aantal alternatieve restricties berustte.

Cohortvervanging. De eerste onderzoeksvraag luidde of het mechanisme van cohortvervanging een rol speelt in sociaal-culturele veranderingen. Dit mechanisme veronderstelt dat 'oudere' cohorten verschillen van 'jongere' cohorten, zo niet zou de vervanging van het 'oudste' cohort op t_1 door het 'jongste' cohort op t_2 immers geen verschil opleveren. In de context van dit onderzoek betekent dit dat het mechanisme van cohortvervanging slechts een rol speelt in zoverre er een wezenlijk verschil bestaat tussen de leden van het 'oudste' cohort en de leden van het 'jongste' cohort, omdat het 'jongste' cohort in 1990 de plaats van het 'oudste' innam. In concreto gaat het hier om de vraag of de geschatte waarden voor cohort C1 (1916-1920) verschillen van de geschatte waarden van C11 (1966-1970).

Visuele inspectie van de figuren 3 tot en met 10 geeft inderdaad verschillen tussen de geschatte waarden van C1 en C11 te zien, hoewel cohortlidmaatschap bij sommige variabelen van meer betekenis blijkt (vb. burgerlijke vrijheden) dan bij anderen (vb. traditionele gezinswaarden). Een toets op significantie bracht echter aan het licht dat het verschil tussen C1 en C11 slechts bij een van de acht onderzochte variabelen, burgerlijke vrijheden, statistisch significant was (tabel 1). Deze bevinding geeft aanleiding de rol van het mechanisme van cohortvervanging in sociaal-culturele veranderingen te relativiseren, aangezien er op geaggregeerd niveau, behalve voor traditionele gezinswaarden en protestgedrag, wel degelijk significante verschillen bestonden tussen 1985 en 1990.

Volgens Inglehart brengt het mechanisme van cohortvervanging een stille revolutie in politieke waarden en politieke gedragsstijlen teweeg. Die waarden en ge-

Tabel 1: Significantie van verschillen tussen cohorteffecten van het 'jongste' en het 'oudste' vijfjaarscohort

	(restrictie)	C1-C11
Traditionele gezinswaarden	(L1 = L2)	.62
Burgerlijke vrijheden	(L2 = L3)	.00
'Pro life'	(L4 = L5)	.16
Traditionele rol van de vrouw	(L1 = L2)	.23
Christelijke wereldbeschouwing	(L2 = L3)	.17
Arbeidsethos	(L2 = L3)	.28
Autoritarisme	(L2 = L3)	.15
Protestgedrag	(L6 = L7)	.83

dragsstijlen zijn in dit onderzoek vertegenwoordigd met de houding jegens burgerlijke vrijheden respectievelijk met protestgedrag.

Hoewel de 'jongste' cohorten zich in hun houding jegens burgerlijke vrijheden niet langer van elkaar onderscheiden, zal cohortvervanging mogelijk nog enige tijd tot een toenemende waardering van deze vrijheden leiden, vanwege de mindere waardering daarvoor onder de 'oudste' cohorten (figuur 4). Aannemende dat de cohorten C12, C13 en C14 dezelfde waardering voor burgerlijke vrijheden opbrengen als de cohorten C8 tot en met C11, zal de vervanging van C2 door C12, van C3 door C13 en van C4 door C14 bijdragen aan een toenemende waardering van deze vrijheden.

Met betrekking tot de veranderende politieke gedragsstijlen daarentegen is het onwaarschijnlijk dat cohortvervanging nog een stille revolutie teweegbrengt. Onder de assumptie dat de cohorten C12, C13 en C14 dezelfde mate van protestgedrag ten toon spreiden als de cohorten C10 en C11, zal het mechanisme van cohortvervanging de komende jaren niet tot meer protestgedrag leiden, aangezien C2, C3 en C4 dan niet verschillen van C12, C13 en C14 (figuur 10). Wat politiek protest betreft lijkt de stille revolutie derhalve verstomd.

Generatievorming. In hun hier te repliceren cross-sectionele onderzoek vonden Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg enige steun voor het generatiepatroon van Becker. Aangezien zij acht variabelen onderzochten, omvatte hun analyse 24 mogelijke verschillen tussen aangrenzende generaties. In 12 van die 24 gevallen concludeerden zij tot een verschil tussen die generaties (tabel 2, waarin B1 = vooroorlogse, B2 = stille, B3 = protest- en B4 = verloren generatie). Daar dient bij te worden aangetekend dat die steun zich goeddeels beperkte tot het onderscheid tussen de stille en de protestgeneratie. Ook herinnerden Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg er, terecht, met de regelmaat van de klok aan dat ze geen onderscheid konden maken tussen leeftijd- en cohorteffecten.³ De

Tabel 2: Aanwijzingen voor verschillen conform het generatiepatroon van Becker in het onderzoek van Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg (1991: 245-246)

	B1-B2	B2-B3	B3-B4
Traditionele gezinswaarden	nee	ja	ja
Burgerlijke vrijheden	nee	ja	nee
'Pro life'	nee	ja	nee
Traditionele rol van de vrouw	nee	ja	nee
Christelijke wereldbeschouwing	ja	ja	nee
Arbeidsethos	nee	nee	nee
Autoritarisme	nee	ja	ja
Protestgedrag	ja	ja	ja

meerwaarde van het hier gerapporteerde onderzoek ligt in de poging te komen tot schattingen van het cohorteffect afzonderlijk, gecontroleerd voor de invloeden van periode en leeftijd.

Een eerste optische indruk van de geldigheid van het generatiepatroon van Becker kan worden verkregen door een blik op de geschatte waarde per vijfjaars-cohort. Bij zo'n visuele inspectie van de figuren 3 tot en met 10 dient men te bedenken dat de vooroorlogse generatie de cohorten C1, C2 en C3 omvat, de stille generatie C4 en C5, de protestgeneratie C6, C7 en C8, en de verloren generatie C9, C10 en C11. Een dergelijke optische inspectie levert weinig steun aan het door Becker geponeerde generatiepatroon. Ofwel de verschillende cohorten onderscheiden zich nauwelijks (vb. traditionele gezinswaarden), ofwel de cohorten verschillen dermate gelijkmatig van elkaar dat zich geen generaties aftekenen (vb. traditionele rol van de vrouw). In één geval, protestgedrag, springen wel twee cohorten in het oog, maar het ene cohort behoort tot de protestgeneratie en het andere tot de verloren generatie, zodat hier eerder sprake is van een verwerping dan een ondersteuning van Beckers generatiepatroon.

Toepassing van APC-analyse op het generatiepatroon van Becker biedt twee mogelijkheden om de empirische houdbaarheid van dat patroon nader te onderzoeken. In termen van APC-analyse kan Beckers generatiepatroon worden beschouwd als een set van vier theoretisch geïnspireerde en gelijktijdig aan de variabele cohort op te leggen restricties: $C1 = C2 = C3$, $C4 = C5$, $C6 = C7 = C8$ en $C9 = C10 = C11$.⁴ Enerzijds kan nu worden gezien of de generaties die Becker onderscheidde daadwerkelijk van elkaar verschillen. Anderzijds kunnen de schattingen gebaseerd op de aan zijn patroon ontleende restricties worden vergeleken met de schattingen die eerder langs pragmatische weg zijn verkregen. Beide wegen worden in het nu volgende bewandeld.

De uitkomsten van APC-analyses met de aan Becker ontleende restricties bevestigen de indruk dat zijn generatiepatroon geen opgeld doet, omdat de geschatte

waarden voor de vier generaties elkaar weinig ontlopen (zie in de figuren 3 t/m 10 de in de legenda met Becker aangegeven lijn). De meeste tekening is zichtbaar bij de variabele 'pro life', waar de vooroorlogse en de stille generaties zowel van elkaar als van de beide latere generaties verschillen (figuur 5). Daarnaast lijkt de protestgeneratie wat meer waarde te hechten aan burgerlijke vrijheden dan de stille generatie (figuur 4), en springt de verloren generatie als minder werklustig in het oog (figuur 8). De optische impressie dat Beckers generaties zich nauwelijks van elkaar onderscheiden, laat zich statistisch onderbouwen door de significantie van de verschillen tussen de geschatte waarden voor de diverse generaties in ogenschouw te nemen (tabel 3).

Tabel 3: Significantie van verschillen tussen Beckers generaties

	B1-B2	B2-B3	B3-B4
Traditionele gezinswaarden	.57	.96	.62
Burgerlijke vrijheden	.59	.11	.44
'Pro life'	.01	.04	.70
Traditionele rol van de vrouw	.62	.83	.77
Christelijke wereldbeschouwing	.82	.51	.32
Arbeidsethos	.78	.78	.10
Autoritarisme	.98	.73	.96
Protestgedrag	.46	.79	.83

Overigens dient erop te worden gewezen dat onderzoek langs de zojuist omschreven weg mogelijk ten onrechte tot de conclusie leidt dat er verschillen tussen generaties bestaan. Als een eigenschap sterk lineair met geboortear samenhangt, zal de hier gehanteerde methode tot de vaststelling van intergenerationele verschillen leiden, terwijl het aan trendbreuken die een dergelijk generationeel patroon ondersteunen ontbreekt. Desondanks is de oogst van significante verschillen tussen de door Becker onderscheiden generaties uiterst mager. Niet meer dan 2 van de 24 verschillen waren significant op het 95% betrouwbaarheidsniveau.

Tussen de vooroorlogse en de stille generatie werd slechts bij één van de acht onderzochte variabelen een significant verschil gevonden, tussen de protestgeneratie en de verloren generatie geen enkel. Hoewel Becker hier niet de grootste verschillen verwachtte, leidt dit tot vraagtekens over de zinvolheid deze generaties te onderscheiden.

Tussen de stille generatie en de protestgeneratie, waartussen Becker wel grote verschillen voorzag, en waarin de analyse van Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg hem steunde (tabel 2), werd slechts bij één van de acht variabelen een significant effect van generatielidmaatschap getraceerd. Deze uitkomsten roepen dus evenzeer de vraag naar de houdbaarheid van het voorgestelde onderscheid tus-

sen de stille generatie en de protestgeneratie op.⁵

Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg meenden enige empirische steun voor het generatiepatroon van Becker te hebben gevonden. Bovenstaande analyse maakt duidelijk dat dit waarschijnlijk goeddeels was toe te schrijven aan de vermenging van de effecten van leeftijd en cohort, want Beckers patroon wordt in het geheel niet ondersteund door het netto effect van het behoren tot een van zijn generaties.

Van Dam (1992: 69-78) hield meer slagen om haar arm en merkte op dat de protest- en de verloren generatie weinig van elkaar verschillen. Wel meende zij verschillen te hebben aangetoond tussen de verloren generatie enerzijds en beide 'oudste' generaties anderzijds. Bovenstaande analyses leverden echter slechts één enkel significant verschil tussen de verloren generatie en beide 'oudste' generaties op, zodat ook de door Van Dam gesignaleerde verschillen veeleer het gevolg van leeftijd- dan van cohorteffecten lijken te zijn geweest.⁶

Naast een blik op de verschillen tussen de door Becker onderscheiden generaties is het mogelijk de geldigheid van zijn patroon te onderzoeken door een vergelijking van de schattingen die worden verkregen aan de hand van de in zijn patroon geïmpliceerde restricties enerzijds en de eerder langs pragmatische weg verkregen schattingen anderzijds. In het algemeen kan worden geconstateerd dat uitkomsten van APC-analyses met de aan Beckers generatiepatroon ontleende restricties afwijken van de eerdere uitkomsten (figuren 3 t/m 10). Slechts wat betreft traditionele gezinswaarden en 'pro life' gaven de beckeriaanse restricties een vergelijkbare uitkomst te zien. In alle andere gevallen onderdrukten die restricties de eerder aangetoonde verschillen tussen de vijfjaarscohorten.

Bovendien gaven de geschatte waarden per vijfjaarscohort in veel gevallen geen enkele bevestiging van de plausibiliteit van de volgens Beckers patroon op te leggen restricties. Zo verlenen de geschatte waarden voor de cohorten C1, C2 en C3 op de variabele burgerlijke vrijheden (figuur 4) geen enkele plausibiliteit aan de door Becker geïmpliceerde restrictie dat $C1 = C2 = C3$.

De hier gepresenteerde analyses leiden tot een verwerping van het door Becker voorgestelde generatiepatroon. Ten eerste leverde een visuele inspectie van de geschatte waarden van de elf vijfjaarscohorten voor de acht variabelen nagenoeg geen ondersteuning van zijn generatiepatroon op. Ten tweede werden, uitgaande van het door hem voorgestelde patroon, nauwelijks significante verschillen tussen de vermeende generaties gevonden. Ten derde waren de impliciete restricties in zijn patroon niet in overeenstemming met de geschatte waarden van de vijfjaarscohorten, hetgeen tot uiting kwam in het feit dat de op zijn indeling gebaseerde schattingen afwijken van de eerder langs pragmatische weg gevonden uitkomsten.

5. Samenvatting en conclusie

Het voorafgaande leidt tot een drietal conclusies over APC-analyse, cohortvervanging en generatievorming.

Ontrafeling van de verknoopte effecten van leeftijd, periode en cohort door middel van de door Mason *et al.* voorgestelde APC-analyse lijkt zeer wel mogelijk. De vermeende ongerechtvaardigdheid van restricties en instabiliteit van uitkomsten bleken in de praktijk niet problematisch.

Behalve met betrekking tot burgerlijke vrijheden bleek het mechanisme van *cohortvervanging* in de tweede helft van de jaren tachtig geen grote rol te spelen in sociaal-culturele veranderingen. De stille revolutie van Inglehart leek wat betreft burgerlijke vrijheden nog even te zullen aanhouden, maar bleek wat betreft protestgedrag volledig te zijn verstomd.

De these over *generatievorming* van Becker, tot slot, bleek volstrekt onhoudbaar. Redenerend vanuit het voorgestelde patroon bleken de vermeende generaties niet noemenswaardig van elkaar te verschillen, terwijl analyses van vijfjaarscohorten dat patroon niet ondersteunden.

In 1991 verscheen een themanummer van de *Sociologische Gids* onder de titel *Generaties en hun cohorten*. Uit die titel spreekt de stellige overtuiging dat cohorten de contouren van een generatiepatroon te zien geven. Hierboven werd evenwel het tegendeel aan het licht gebracht. In plaats van te spreken van 'generaties en hun cohorten' ware het beter te spreken van 'cohorten zonder generaties'.

De geringe betekenis van cohortvervanging en het nagenoeg ontbreken van intergenerationele verschillen in de tweede helft van de jaren tachtig kunnen wellicht worden geïnterpreteerd in termen van proliferatie van nieuwe denkbeelden onder oudere generaties (Righart 1994). Socialisatie is mogelijk – meer dan in generatietheorie verondersteld – een cumulatief leerproces dat zich over de gehele levensloop uitstrekt (vgl. Van den Broek 1994: 16; Dekker & Ester 1994: 16).

Noten

1. Mannheim had er bovendien oog voor dat generaties geen monolitische blokken zijn. Ze delen weliswaar de historische condities waaronder ze opgroeiden en die hun 'natuurlijk wereldbeeld' bepaalden, maar kunnen daar vanuit verschillende maatschappelijke achtergronden uiteenlopend op reageren. Mannheim duidde dergelijke facties binnen generaties aan als 'Generationseinheiten' (Mannheim 1952: 304-309; vergelijk de CCCS-auteurs Murdock & McCron 1976). Van Dam (1992) richtte zich op de bestudering van dergelijke generatie-eenheden, het bestaan waarvan hier geen object van onderzoek is.

2. Strauss & Howe (1991) gingen nog een stap verder dan Becker. Zij meenden niet slechts dat het mogelijk was een patroon van vier generaties te onderkennen, maar tevens dat ditzelfde patroon zich in de loop der geschiedenis telkens opnieuw ontvouwde. Op grond daarvan spraken ze van 'the history of the future' en deden ze voorspellingen over de Amerikaanse samenleving tot aan het jaar 2069.

3. Bovendien lagen de breuken vaak niet exact daar waar Becker ze veronderstelde. Niettemin meende Becker aan hun onderzoek de volgende conclusie te kunnen ontleen: 'In hoofdlijnen bevestigen hun uitkomsten de generatiethese' (1992: 207).

4. Het is opmerkelijk dat Van Berkel-van Schaik & Van Snippenburg wel het opleggen van enkelvoudige restricties als onbevredigend en ongerechtvaardigd van tafel veegden, maar niet het generatiepatroon van Becker, terwijl dat patroon vier gelijktijdige restricties impliceert, restricties die bovendien meervoudig zijn.

5. Overigens was het aantal significante verschillen tussen niet-aansluitende generaties eveneens zeer gering. De enige variabele waarop verder van elkaar verwijderde generaties significant verschilden was 'pro life'. Zelfs de twee verst uiteenliggende generaties, de vooroorlogse en de verloren generatie, onderscheidden zich maar op één van de acht onderzochte variabelen significant van elkaar. De stille generatie en de verloren generatie verschilden zelfs in geen enkel opzicht significant van elkaar.

6. Van Dams conclusie dat de verloren generatie als een generatiesamenhang kan worden beschouwd, is op grond van deze uitkomsten aanvechtbaar. Bijgevolg had het vervolg van haar studie niet zozeer 'Generationseinheiten', maar groepen jongeren tot onderwerp, en dekte de ondertitel van haar proefschrift *Een generatie met verschillende gezichten. Culturele diversiteit onder de jonge volwassenen van de jaren tachtig* de lading beter dan de hoofdtitel.

Literatuur

- Alwin, D.F., R.L. Cohen & T.M. Newcomb (1991), *Political attitudes over the life span. The Bennington women after fifty years*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Alwin, D.F., & J.A. Krosnick (1991), Aging, cohorts, and the stability of sociopolitical orientations over the life span. *American Journal of Sociology* 97, 169-195.
- Baker, K.L., R.J. Dalton & K. Hildebrandt (1981), *Germany transformed. Political culture and the new politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Becker, H.A. (1985), Generaties. *Hollands Maandblad* 26 (4), 14-25.
- Becker, H.A. (1987a), Generaties en sociale dynamiek. *Sociologisch en Antropologisch Jaarboek*, 1987, 112-129.
- Becker, H.A. (1987b), *Generations and social inequality*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Becker, H.A. (1992), *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Berkel-van Schaik, A.B. van, & L.B. van Snippenburg (1991), Sociaal-historische generaties, verbeelding of empirische werkelijkheid? Een toets van een generatiethese. *Sociologische Gids* 38, 227-248.
- Blossfeld, H.-P. (1986), Career opportunities in the Federal Republic of Germany: a dynamic approach to the study of life-course, cohort, and period effects. *European Sociological Review* 2, 208-225.
- Brim Jr., O.G. (1965), 'Socialization through the life cycle'. In: O.G. Brim Jr. & S. Wheeler, *Socialization after childhood: two essays*, 3-49. New York: John Wiley & Sons.
- Brim Jr., O.G., & J. Kagan (red.) (1980), *Constancy and change in human development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Broek, A. van den (1994), *Is cohort replacement the means of transmission that keeps politics in transition? The impact of cohort replacement on political culture in the Netherlands in the 1970s and 1980s*. Paper presented at the Seventeenth Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology, 'Politics in transition: political and psychological aspects'. Universidad de Santiago, Santiago de Compostela, Spain, July 12-15.

- Cobben, N.P. (1977), Theoretische betekenis van de begrippen cohort en generatie. *Sociale Wetenschappen* 20, 2-31.
- Comte, A. (1969), Cinquante-unième leçon: lois fondamentales de la dynamique sociale, ou théorie générale du progrès naturel de l'humanité. *Cours de philosophie positive* (tome quatrième). Bruxelles: Culture et Civilisation.
- Dam, B.A.F.M. van (1992), *Een generatie met verschillende gezichten. Culturele diversiteit onder de jonge volwassenen van de jaren tachtig*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Dekker, P., & P. Ester (1994), *Generational patterns in social and political attitudes: the Netherlands 1970-1992*. Paper presented at the XIIth World Congress of Sociology, Bielefeld, July 18-23.
- Eisinga, R., et al. (1993), *Religion in Dutch society 90: Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1990*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Felling, A., et al. (1987), *Religion in Dutch society 85: Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1985*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Glenn, N.D. (1977), *Cohort analysis* (Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences). Beverly Hills: Sage.
- Hagenaars, J.A.P., & N.P. Cobben (1978), Age, cohort and period: a general model for the analysis of social change. *The Netherlands' Journal of Sociology* 14, 59-91.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution. Changing values and political styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990), *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton: Princeton University Press.
- Klecka, W.R. (1971), Applying political generations to the study of political behavior: a cohort analysis. *Public Opinion Quarterly* 35, 358-373.
- Krosnick, J.A., & D.F. Alwin (1989), Aging and susceptibility to attitude change. *Journal of Personality and Social Psychology* 57, 416-425.
- Mannheim, K. (1952), The problem of generations. In: P. Kecskemeti (red.), *Essays on the sociology of knowledge*, 276-322. New York: Oxford University Press.
- Mason, K.A., et al. (1973), Some methodological issues in cohort analysis of archival data. *American Sociological Review* 38, 242-258.
- Menard, S. (1991), *Longitudinal Research* (Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences). Newbury Park, CA: Sage.
- Murdock, G., & R. McCron (1976), Consciousness of class and consciousness of generation. In: S. Hall & T. Jefferson (red.), *Resistance through rituals: youth sub cultures in post-war Britain*, 192-207. Londen: Hutchinson.
- Neve, R. (1992), Nederlanders over vrouwenemancipatie 1970-1985, een cohortanalyse. *Sociale Wetenschappen* 35, 52-69.
- Righart, H. (1994), 'Op zoek naar het epicentrum van de jaren zestig. Vragen bij een decennium'. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 20, 3-22.
- Rijsselt, R.J.T. van (1988), *Some notions on cohort analysis. The problems of identification, multicollinearity and testing generational hypotheses*. Workingpaper presented at the 2-22-1988 meeting of the research nucleus 'Life histories and generations'. Wassenaar: NIAS.
- Rijsselt, R.J.T. van (1991), *Ouderen en maatschappelijke verandering: een cohortstudie naar veranderingen in de inkomenspositie, waardenoriëntaties en participatieniveaus van ouderen*. Beusichem: Centraal Service Bureau De Betuwe.
- Rijsselt, R.J.T. van (1992), Aging stability and generations: a test of two hypotheses. In: H.A. Becker (red.), *Dynamics of cohort and generations research*, 571-594. Amsterdam: Thesis Publishers.

- M.W. Riley (1973), Aging and cohort succession: interpretations and misinterpretations. *Public Opinion Quarterly* 37, 35-49.
- Rodgers, W.L. (1982), Estimable functions of age, period and cohort effects. *American Sociological Review* 47, 774-787.
- Ryder, N.B. (1965), The cohort as a concept in the study of social change. *American Sociological Review* 30, 843-861.
- Schaie, K.W. (1965), A general model for the study of developmental problems. *Psychological Bulletin* 64, 92-107.
- Sigel, R.S. (red.) (1989), *Political learning in adulthood: a sourcebook of theory and research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strauss, W., & N. Howe (1991), *Generations. The history of America's Future, 1584 to 2069*. New York: Quill.

Bijlage 1

Informatie over de gebruikte variabelen: de items waaruit de variabelen zijn opgebouwd, factorladingen van die items, het percentage verklaarde variantie, alsmede Cronbachs alpha.

Traditionele gezinswaarden

Het is belangrijk om getrouwd te zijn	.68
Het is belangrijk om kinderen te hebben	.81
Het is belangrijk om voor je gezin te leven	.84
Het is belangrijk dat kinderen een toekomst hebben	.80
Het is belangrijk om een gelukkig gezinsleven te hebben	.81
Percentage verklaarde variantie	62,2%
Cronbachs alpha	.84

Burgerlijke vrijheden

Iedereen moet vrij zijn te zeggen wat hij of zij wil	.69
Iedereen moet vrij zijn te schrijven wat hij of zij wil	.72
Iedereen moet vrij zijn om te demonstreren	.67
Iedereen moet vrij zijn het Koninklijk Huis te bekritiseren	.73
Iedereen moet vrij zijn militaire dienst te weigeren	.59
Iedereen moet vrij zijn om gebouwen te bezetten teneinde gerechtvaardigde eisen kracht bij te zetten	.50
Percentage verklaarde variantie	42.9%
Cronbachs alpha	.73

'Pro life'

Het is onacceptabel wanneer een echtpaar besluit kinderloos te blijven	.59
Een vrouw zou niet zo maar abortus mogen laten plegen	.64
Een arts mag geen actieve euthanasie plegen	.69
Abortus is onder geen enkele voorwaarde toelaatbaar	.40
Zelfmoord moet voorkomen worden	.45
Percentage verklaarde variantie	41.8%
Cronbachs alpha	.60

Traditionele rol van de vrouw

Een vrouw is beter in staat kinderen op te voeden dan een man	.65
Een goede opleiding is voor een meisje minder belangrijk dan voor een jongen	.78

Jongens kunnen vrijer worden opgevoed dan meisjes	.73
Het is onnatuurlijk als vrouwen leiding geven over mannen	.77
Percentage verklaarde variantie	54.1%
Cronbachs alpha	.69
<i>Christelijke wereldbeschouwing</i>	
God interesseert zich voor elk individu	.86
Er is een God die onze God wil zijn	.86
Het leven heeft betekenis dank zij God	.85
De dood heeft alleen betekenis als je in God gelooft	.78
Als je in God gelooft kun je veel pijn verdragen	.66
Lijden heeft alleen betekenis als je in God gelooft	.83
Het goede in de wereld stamt van God	.89
Dank zij God zal het goede uiteindelijk het kwade overwinnen	.89
Percentage verklaarde variantie	68.9%
Cronbachs alpha	.93
<i>Arbeidsethos</i>	
Ik voel me het prettigst als ik hard gewerkt heb	.74
Als iemand van het leven wil genieten moet hij bereid zijn hard te werken	.79
Je bent pas vrij te doen wat je wilt als je je plicht voldaan hebt	.80
Werk komt op de eerste plaats, ook als dat ten koste gaat van vrije tijd	.76
Percentage verklaarde variantie	59.6%
Cronbachs alpha	.77
<i>Autoritarisme</i>	
Er zijn twee soorten mensen: de sterken en de zwakken	.62
Naarmate je ouder wordt dien je je aan te passen	.70
Sociale problemen zouden goeddeels opgelost zijn als we van immorele, oneerlijke en zwakke mensen af konden komen	.64
We hebben moedige, onvermoeibare en toegewijde leiders nodig	.52
Ongemanierde mensen kunnen niet rekenen op een goede verhouding met welgemanierde mensen	.65
Alles zou beter gaan als mensen minder praatten en harder werkten	.72
Percentage verklaarde variantie	45.6%
Cronbachs alpha	.76
<i>Protestgedrag</i>	
Handtekeningactie	.45
Boycot	.64
Legale demonstratie	.68
Huur- of belastingstaking	.39
Wilde staking	.39
Bezetting	.64
Verkeersblokkade	.57
Percentage verklaarde variantie	30.1%
Cronbachs alpha	.53

Bijlage 2

Informatie over de gedummyficeerde variabelen.

Leeftijd

dummy	leeftijd	n =
L1	20-24	531
L2	25-29	573
L3	30-34	628
L4	35-39	621
L5	40-44	546
L6	45-49	407
L7	50-54	360
L8	55-59	345
L9	60-64	312
L10	65-69	241

Cohort (vijfjaarsgeboortecohorten)

dummy	geboortejaar	n =
C1	1916-1920	127
C2	1921-1925	280
C3	1926-1930	322
C4	1931-1935	376
C5	1936-1940	352
C6	1941-1945	462
C7	1946-1950	610
C8	1951-1955	616
C9	1956-1960	586
C10	1961-1965	553
C11	1966-1970	280

Beckers generaties

dummy	geboortejaar	vijfjaarscohorten	n =
B1	1916-1930	C1 + C2 + C3	729
B2	1931-1940	C4 + C5	728
B3	1941-1955	C6 + C7 + C8	1688
B4	1956-1970	C9 + C10 + C11	1419

Periode

dummy	meetjaar	n =
P1	1985	2282
P2	1990	2282